

У статті проаналізовано гіпотези походження мікротопоніма *Греків ліс*, особливості його писемної фіксації та зроблено висновок про давність походження назви.

Ключові слова: мікротопонім, апелятив, мотиваційна ознака.

The article analyzed the hypothesis of the origin of the microtoponym *Греків ліс*, the specific character of its writing fixation and concluded the long standing origin of the name.

Key words: microtoponym, appellative, motivational trait.

Алла Коханська
(Хмельницький)

УДК 811.16.2'373.2(477.43)

ГІДРОНІМІЯ БАСЕЙНУ ХОМОРИ

Власні назви географічних об'єктів (зокрема й гідроніми) з давніх часів привертають особливу увагу науковців, адже такі пропріальні одиниці входять до складу найдавніших шарів лексики й зазнають впливу багатьох мовних та позамовних факторів.

Метою нашого дослідження є аналіз лексико-семантичної структури, визначення етимології та мотиваційних особливостей гідронімів басейну *Хомори*.

У цілому басейн річки *Хомора* знаходиться у північно-східній частині Хмельницької області й має загальну площу 1446 км². *Хомора* є найбільшою лівою притокою Случі, її довжина становить 108 км. Витік річки знаходиться в Красилівському районі біля села Нова Криворудка, а далі вона тече територією Ізяславського, Шепетівського та Полонського районів [1, с. 78].

Характерною особливістю гідрооб'єктів цього регіону є наявність багатьох відносно великих приток. Так, у „Словнику гідронімів України” зафіксовано 27 приток *Хомори*. Комплексне дослідження цих назв відсутнє, хоча етимологія окремих гідронімів висвітлена у працях С. Д. Бабишина, Л. Т. Масенко, Н. М. Торчинсько, М. М. Торчинського, О. М. Трубачова, М. Т. Янка та інших топонімістів.

Етимологія, семантика твірної основи, мотивація гідронімів, екстралінгвальні відомості про їхні денотати подаються як словникові статті.

1. **Білка** – р., п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через н. п. *Стецьки*, *Кучівка* (Ск), *Велика Шкарівка*, *Курганівка*, *Онишківці*, *Гриців* (Шп). Варіант н.: **Балка** [СГУ]. Довжина – 20 км [КРВУ]. Суфіксальний дериват від прикметника на означення кольору води. Можливо, зоофорна назва.

2. **Брикулінський** – потік, п. *Муховця Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Брикуля* (Шп). Варіант н.: **Брыкулинскій** [СГУ]. Відойконімна назва.

3. **Веліка Кривуша** – р., п. *Цмівки* л. *Смілки* п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Конотоп* (Шп). Варіант н.: **Большая Кривуша** [СГУ]. Н. складається із квалітативного прикметника та апелятива, який вказує на форму річки (*крива*).

4. **Віла** – р., п. *Муховця* п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Криниця*, *Пеньки* (Ск), біля с. *Брикуля* (Шп). В основі н. – ГТ *вили*, *вилки* зі значенням „розгалуження русла річки; місце злиття двох рік” [10, с. 127]; ГТ *вила* зі значенням „яр, розділений на дві частини; підвищення, що має три розгалуження; місце злиття двох річок” [3, с. 220].

5. **Вмивальня** – р., п. *Хомори* п. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через м. *Полонне* [СГУ]. Мотивація н. невідома, можливо, в основі н. – дієслово *вмивати*.

6. **Глибочок** – р., л. *Хомори* п. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає в Пл, устя – біля с. *Глибочок* на Житомирщині. Варіанти н.: **Глубочекъ**, **Глибочекъ** [СГУ]. Довжина – 14 км [КРВУ]. Квалітативна відприкметникова суфіксальна н.

7. **Дідова** – р., л. *Глибичка* л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра* (Пл). Варіант н.: **Дѣдова** [СГУ]. Відапелятивна посесивна н.

8. **Дру́жня** – р., л. *Лизні* л. *Хомори* л. *Случі* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Поляна* (Шп), біля м. *Полонне*. Варіант н.: **Дружна** [СГУ]. Квалітативна н., мотивована прикметником.

9. **Крушникі́** – р., л. *Лизні* л. *Дружні* л. *Хомори* л. *Случі* л. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Поляна* (Шп). Н. вказує на особливість берегів і мотивується флоролексемою *крушина*; в основі якої – слово *крушина* зі значенням „рід кущів чи невеликих дерев, що ростуть на заплавних місцях майже по всій Україні” [7, VI, с. 543].

10. **Лизня** – р., л. *Дружні* л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра* (Пл). Етимологія н. невідома. Можливо, в основі н. – дієслово *лизати*, яке характеризує особливості течії (спокійно *лиже* береги). Не виключено, що н. вказує на форму річки або русла; пор. *лизень* – „язик великої рогатої худоби” [7, VII, с. 134].

11. **Лі́шня** – р., л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра* (Пл) [СГУ]. Мотивація н. невідома. Можливо, в основі н. – прикметник *лишня* („зайва”) зі значенням „те, що перевищує потрібну кількість; зайвина, надмір, лишка” [7, VII, с. 178], тобто річка, ймовірно, іноді затоплювала прилеглу територію. Пор. також ос. н. *Лиша*, *Лишь*, *Лишний* (1565) [див.: 8, с. 366].

12. **Махно́ва** – р., п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра* (Пл) [СГУ]. Відойконімна н. (хутір *Махнів*, що існував у XIX – I трет. XX ст. біля с. *Заруддя* [8, с. 411]).

13. **Медве́дка** – р. (Хмельницька обл). Варіант н.: **Медвѣдовка** [СГУ]. Місцезнаходження гідрооб'єкта не локалізоване. Можливо, п. *Муховця* п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Велика Медведівка* (Кр), *Великі Пузирки* (Із). Названо, очевидно, за поширення в минулому на узбережжях річок ведмедів. Слово *ведмідь* відоме в західноукраїнських говорах як *медвідь* [12, с. 194]. Пор. також рос. діал. *медведка* – „рів, що близько підходить до дороги” [3, с. 217].

14. **Му́хавка** – р., п. *Муховця* п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Лавринівці* (Шп). Варіант н.: „с. *Лавриноуцы* при рч. **Мухавкѣ**” [СГУ]. Можливо, демінутивна відгідронімна н.

15. **Мухо́вець** – р., п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*. протікає через *Марківці*, *Старі Бейзими*, *Брикуля* (Шп). Варіант н.: **Муховець** [СГУ]. Довжина – 22 км [КРВУ]. Н. мотивована давньослов. *тих зі значенням „запліснявіле”; підтвердженням цьому служить наявність у долині р. *Муховецького торфовища* [12, с. 199].

16. **Недобі́я** – р., п. *Муховця* п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Велика Березна* (Пл). Варіант н.: **Недобія** [СГУ]. Етимологія н. невідома.

17. **Патуші́нський** – р., л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає у північній частині Хмельницької обл. Місцезнаходження гідрооб'єкта не локалізоване. Варіант н.: **Патушинскій** [СГУ]. Мотивація н. невідома.

18. **Піща́на** – р., п. *Глибичка* л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра* (Пл). Варіант н.: **Песчаная** [СГУ]. Н. – онімізований квалітативний прикметник, який характеризує ґрунтові особливості річкової долини.

19. **Погáнка** – р., л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Устянівка*, *Орлинці* (Шп), *Титьків*, *Юровщина* (Пл). Варіанти н.: **Рohanka**, **Рoganka** [СГУ]. Довжина – 15 км [КРВУ]. Квалітативна відприкметникова суфіксальна н., яка, імовірно, характеризує якість води.

20. **Рудá** – р., л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; початок на межі з Ізяславиною; протікає через с. *Чотирбоки*, *Ленківці* (Шп). Походження н.: від слов'янського апелятива *ruda у значенні „рудий, червонуватий” [12, с. 366]; ГТ *руда* зі значенням „болотиста лука; пасовище; висихаюче, вкрите рослинністю болото; долина зі стоячою неглибокою водою; заболочена рівнина, низовина тощо” [3, с. 235].

21. **Сасані́вка** – р., п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Крачанівка*, *Сасанівка* (Пл). Варіант н.: **Сосановка** [СГУ]. Відойконімна назва; пор. також половецьке *sasi зі значенням „гнилий, смердючий” [12, с. 388].

22. **Скріпівка** – р., л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Серединці, Березне, Велика Рішнівка, Сошки* (Шп), *Малі і Великі Каленичі, Коханівка, Велика Березна* (Пл). Варіанти н.: **Скрыновка, Скрыповка** [СГУ]. Довжина – 26 км [КРВУ]. В основі н. – звуконаслідувальне слово (можливо, шум річки нагадував такі звуки).

23. **Смілка** – р., п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра* (Пл). Зафіксована у 1887 р.: **Смолка** [СГУ]. Місцезнаходження гідрооб'єкта точно не локалізоване; можливо, те саме, що й **Смілка** – р., л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через с. *Буртин, Судимонт, Хмелівка, Майдан-Лабунь* (Шп), гирло – в Житомирській обл. Варіанти н.: **Цмолка, Цмовка, Smółka**; „*Конотопы при рч. Смолкѣ*” (1888) [СГУ]. В основі н. – апелятив *смола*: колись на берегах р. було розвинуте *смолокуріння* [12, с. 401].

24. **Таснівка** – р., п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра* (Пл). Варіант н.: **Таснивка** [СГУ]. Місцезнаходження точно не локалізоване. Етимологія н. невідома.

25. **Тернавка** – р., п. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; початок біля с. *Кучманівка* (Кр), протікає через с. *Тернавка* (Із). Варіант н.: „*с. Тернавка... по обѣ стороны рѣчки Тернавки*” (1893) [СГУ]. Н. мотивована флоролексею *тернина*, діал. *тернь, терновник* тощо.

26. **Фбса** – р., п. *Скрипівки* л. *Хомори* л. *Случі* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає біля с. *Коса Рішнівка* (Шп). Варіант н.: **Хвосо** [СГУ]. В основі назви – ГТ *фоса* зі значенням „рів, канава, яма” [3, с. 339].

27. **Хомора** – р., л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через н. п. *Криворудка, Кучманівка* (Кр), *Сморишки, Христівка, Кропивна, Влашанівка, Сахнівці, Даньківці, Бейзими, Ліщани* (Із), *Вербівці, Сульжин, Коськів, Гриців, Корпилівка* (Шп), *Микулин, Новолабунь, Троєщина, Юровщина, Титьків, Велика Березна, Новоселиця, Полонне, Понінка*, (Пл) тощо. Варіанти н.: **Хоморь** (1234), **Хоморь, Хомурь, Хомара, Chomora, Chomar, Chatur** [СГУ]. Довжина – 110 км [КРВУ]. Походження назви точно не з'ясовано. Найчастіше назву виводять від *мор-*, *мор-ава* зі значенням „болото”, компонент *хо-* пов'язують з молдавським *хомар* – „глинозем” [12, с. 399]. Можливо (за народною етимологією), відантропонімна н. – від злого полянського духа *Хо*, який морив (топив) людей.

28. **Хоморець** – р., л. *Хомори* л. *Случі* п. *Горині* п. *Прип'яті* п. *Дніпра*; протікає через *Велика Ведмедівка* (Шп), *Сягрів, Ганнусине, Полонне* (Пл). Варіант н.: **Chomorec** [СГУ]. Довжина – 18 км [КРВУ]. Відгідронімна демінутивна назвами.

Отже, гідронімія басейну *Хомори* представлена створеними відносно недавно назвами, про які у пам'яті народу міститься певна інформація. Більшість онімів має квалітативний характер (*Білка, Глибочок, Дружня, Піщана, Поганка, Руда, Скрипівка*). Досить поширеними є відойконімі (*Брикулинський, Махнова, Сасанівка*), зоофорні (*Білка, Ведмедівка*) та фітофорні (*Крушники, Тернавка*) гідроніми. Частина гідронімів має невідому мотивацію (*Вмивальня, Недобія, Патушинський*).

Твірними основами для гідронімікону басейну *Хомори* переважно слугували прикметники, географічні терміни та ойконіми. Перетворення їх у назви гідрооб'єктів здійснювалося шляхом гідронімізації, суфіксації та конверсії.

Засвідчено двобічний зв'язок між гідронімами й іншими класами онімів, зокрема антропонімами (через проміжний етап – ойконіми).

На подальше дослідження чекають як назви інших приток *Случі* (*Білка, Деревичка, Жилка, Корчик, Котелянка, Ладизька, Попівка, Смілка*), так і мікрогідронімія краю (назви непротічних вод, джерел і криниць, заболочених місцевостей тощо).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ГТ – географічний термін; Із – Ізяславський район; Кр – Красилівський район; КРВУ – „Каталог річок і водойм України”; л. – ліва притока; н. – назва; н. п. – населений пункт; п. – права притока; Пл – Полонський район; Ск – Старокостянтинівський район; Шп – Шепетівський район; р. – річка; с. – село; СГУ – „Словник гідронімів України”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говорун В. Д. Річки Хмельниччини / В. Д. Говорун, О. О. Тимошук. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2010. – 240 с.
2. Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й. Сицінського і М. І. Теодоровича) : навчальний посібник / упорядник О. Тимошук. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2011. – 560 с.
3. Марусенко Т. А. Матеріали к словарю українских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко. – М : Полесье, 1968. – С. 206–255.
4. Никонов В. А. Краткий топонимический словарь / В. А. Никонов. – М. : Наука, 1966. – 509 с.
5. Сборник сведений о Подольской губернии. – Вып. I. – Каменец-Подольский, 1880. – 367 с.
6. Словник гідронімів України / укладачі : І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко та ін. – К. : Наукова думка, 1979. – 779 с.
7. Словник української мови: в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
8. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 549 с.
9. Трубачёв О. Н. Названия рек Правобережной Украины : Словообразование, этимология, этническая интерпретация / О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1968. – 290 с.
10. Черепанова Є. О. Топонімічна стратиграфія Східного Полісся України / Є. О. Черепанова // Питання історичної ономастики України. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 121–131.
11. Швеба Г. І. Каталог річок і водойм України : навчально-довідковий посібник / Г. І. Швеба, М. І. Ігошин, Є. Д. Гопченко. – Одеса : Астропринт, 2003. – 392 с.
12. Янко М. Т. Топонімічний словник України : Словник-довідник / М. Т. Янко. – К. : Знання, 1998. – 432 с.

У статті розглянуто лексико-семантичну структуру власних назв басейну річки Хомора (лівої притоки Случі). Гідроніми проаналізовано за семантикою твірної основи, визначено способи їхнього словотвору, етимологію та мотиваційні особливості.

Ключові слова: гідронім, річка, квалітативна назва.

The lexical and semantic structure of the proper names of the Khomora river basin (left tributary of Sluch) and semantics of the formative basis of hydronyms are analyzed in the article. Also the methods of their word-formation, etymology and motivational features are determined.

Key words: hydronym, river, qualitative name.

Зоряна Купчинська
(Львів)

УДК 811.161.2'373.21

АРЕАЛЬНИЙ ВИМІР АРХАЇЧНИХ ОЙКОНІМІВ-ПЛЮРАТИВІВ

Дослідження історичних ареалів архаїчних типів ойконімів є одним із важливих завдань сучасної ономастики. Географія будь-якого типу назв є вагомим компонентом ойконімного ландшафту, що являє собою складну мовно-історичну багатокомпонентну систему. Ойконіми є специфічними мовними одиницями, які, крім лінгвістичного та часового, мають географічні параметри. Географічні назви поширені на відповідній території, вони формують ареали зі всіма їх характеристиками: ядро, периферія, ізоглоси тощо. Тому комплексні топонімічні дослідження супроводжуються картосхемами, які увиразнюють такі студії. Репрезентація ареалів ойконімів за формантним принципом сприяє реконструкції не лише мовних, але й історично-географічних явищ. Ареали, виявлені внаслідок картографування, стають спеціальним ономастичним текстом, наукове прочитання якого ставить дослідника перед серією нових завдань [6, с. 209]. Наповнення такого тексту залежить від багатьох чинників: типу оніма, історичного періоду, джерел матеріалу (історичні чи сучасні), території тощо. Для дослідження представляємо архаїчні типи *pluralia tantum* – географічні назви на -ичі та -ани, які є загальнослов'янським явищем. Вони представлені на всьому слов'янському обширі, однак нерівномірно. Що стосується ойконімів на -ичі, то велика їх кількість засвідчена на території Польщі, крім півночі, Чехії, лужицьких землях. Менше вони представлені у Словаччині, Сербії, Чорногорії, Боснії, Герцоговині, зовсім мало їх є в Болгарії та Македонії [7; 2; 5]. Що ж до назв на -ани, за нашими попередніми спостереженнями, вони є на всіх слов'янських землях, однак ареал доволі розмитий на відміну від його української частини.